

СТОСУЄТЬСЯ КОЖНОГО, АБО КІЛЬКА СЛІВ НА ЗАХИСТ ЗНО З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ольга РУДНИЦЬКА, *учитель Луцького НВК «Гімназія №14 імені Василя Сухомлинського»*

У статті висвітлено позицію автора з приводу необхідності подальшого проведення зовнішнього незалежного оцінювання з української літератури, розглянуто дискусійні питання щодо якості змісту та оформлення тестів з цього начального предмета, обґрунтовано можливі альтернативи тестам та досліджено відмінності між написанням шкільного твору з літератури та висловлювання типу роздуму на ЗНО.

Ключові слова: ЗНО, тестові завдання, знання, уміння й навички з української літератури, творча робота, учнівське висловлення.

AFFECTS EVERYONE, OR A FEW WORDS IN SUPPORT OF STANDARDIZED EXTERNAL TESTING IN UKRAINIAN LITERATURE

Olha RUDNYTSKA, teacher, "Vasyl Sukhomlynskiy Upper Secondary School # 14" Lutsk Educational Complex

The article highlights the author's opinion on the relevancy of further Standardized External Testing in Ukrainian literature. It views debating points on the tests content quality and their format, reasons possible alternatives to the tests, and analyses differences between a literature composition and a spoken contemplative reply within the Standardized External Testing format.

Key words: Standardized External Testing, test activities, Ukrainian literature expertise, knowledge and skills, composition, spoken contemplative reply.

Я постійний автор практичних розробок і науково-методичних статей у журналі «Дивослово». Утім цього разу взятися за перо спонукала стаття В. Корнійчука «Коли не по конях, так хоч по оглоблях»¹, що є відповіддю Ніні Бернадській, яка в рубриці «Осібний погляд» висловила своє ставлення до ЗНО з літератури, зокрема до якості тестових завдань². Вочевидь на сторінках видання зав'язується дискусія, узяти участь у якій – справа честі українського вчительства, до якого належу і я. Варто самокритично зізнатися, що педагоги первантажені щоденними рутинними справами, часто-густо воліють дистанціюватися від обговорення важливих питань загальнонаціонального масштабу, до яких належить і ЗНО. Ба більше, не кожен учитель передплачує фахові видання чи хоча б читає їх у бібліотеці. Тому стаття пані Бернадської стала предметом жвавого обговорення в нашій учительській аудиторії, але в основному на рівні емоцій. Хотілося, та й треба було б відповісти, висловитися, однак думалося, можливо, хтось інший зробить це за нас. І добре, що такий «хтось» знайшовся.

Давно вже не читала такої самобутньої за змістом і формою статті, у якій настільки вдало поєдналися і досконале знання предмета дискусії, і глибина аналізу проблеми, й дошкульна іронія. В. Корнійчук чітко висловив свою громадянську позицію, що

виявляється в щирому занепокоєнні перспективою Зовнішнього незалежного оцінювання з української літератури, адже цілком реально припустити, що прихильники в Ніні Бернадської таки є.

Мені довелося спілкуватися з Валерієм Семеновичем на одному з семінарів. Склалося враження про нього як про справжнього професіонала, ерудита, зацікавлену своєю роботою людину.

Важко щось додати до сказаного паном Корнійчуком, бо він зробив це докладно й вичерпно. Утім, гадаю, не зайве буде розставити окремі акценти й від імені небайдужого вчительства стати на захист ЗНО з української літератури.

Події останнього часу й висвітлення їх у засобах масової інформації переконують, що є певні сили, які поступово готують суспільство до негативного сприйняття ЗНО. Мовляв, якість тестів низька, система корумпована і т. п. Досвідчений учитель розуміє, що в такий спосіб хочуть узяти реванш ті, кому вигідно повернути систему іспитів. Звернувся до зужитої метафори «бачити очі дитини», яку так люблять колишні екзаменатори. Я теж не раз бачила «очі дітей». Самовпевнений і нахабний погляд тих, у кого «все домовлено», та розгублений і пригнічений інших, які, можливо, вперше в житті усвідомили, що таке несправедливість. Важко було переконати учнів, що потрібно вчитися, коли вони бачили, з якими «глибокими» знаннями не найсильніша частина випускників шкіл стає студентами омріяних вишів. Можна наводити багато аргументів і ще більше прикладів на захист Зовнішнього незалежного оцінювання, та спинюся лише на одному. З'явилася позитивна мотивація, своєрідна

¹ Корнійчук В. «Коли не по конях, так хоч по оглоблях» / В. Корнійчук // Дивослово. – 2015. – № 12. – С. 17–25.

² Бернадська Н. Через пень-колоду чи комар носа не підточить / Н. Бернадська // Дивослово. – 2015. – № 7–8. – С. 35–38.

програма-мінімум для кожного майбутнього вступника: це тобі буде потрібно для ЗНО. Діє успішно.

Усе викладене вище – це реакція на те, що прочитала між рядків у статті пані Бернадської. Тепер ближче до предмета самої дискусії. Авторку не влаштовують тестові завдання з української літератури, а отже, і доцільність проведення ЗНО з цього предмета в такій формі. Погоджуюся, що література – це мистецтво, тож емоції – «від сліз до роздратування й гніву». Мені як учителеві теж хотілося б на уроці просто вдумливо читати й насолоджуватися прочитаним, дискутувати з учнями про їхні літературні вподобання, писати фанфіки... Не раз, захопившись аналізом, який переростає у жваве обговорення порушених у творі проблем, ловила себе на думці, наскільки недоречними в такій ситуації є оцінки. Як можна виміряти, хай навіть дванадцятибальною шкалою, задушевну розмову чи пристрасне обстоювання власної позиції в дискусії?! Однак література – це шкільна дисципліна, тому завдання вчителя – ще й дати учням певні предметні знання, а краще – навчити здобувати їх самостійно. Оцінювати ці знання, а також набуті спеціальні вміння значно легше, тому що існують відповідні критерії. Це саме стосується й інших предметів мистецького циклу. Можливо, вчителям музичного та образотворчого мистецтва теж хотілося б на уроці тільки слухати й виконувати пісні чи писати картини, але ж і вони оцінюють роботу дитини за допомогою балів! У програмі з української літератури прописано державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, у яких указано, **що** саме учні мають **знати й уміти**. Відповідно до цих вимог учень **повинен уміти** розрізняти лірику й ліро-епіку, визначати жанрову групу, до якої належить твір, **знати** найважливіші факти з біографії письменників, основні літературні стилі й напрями тощо. У програмі передбачено вивчення окремих поетичних творів напам'ять. І якщо ця поезія є в програмі ЗНО, а учень не може ідентифікувати, з якого вірша рядки *«темряву тривожили криками півні»* чи *«остання в світі казка сидить під образами»*, то він двічі не скористався можливістю вивчити його напам'ять. Якщо ж одразу **впізнав** знайомі рядки, то й поезію продекламує при нагоді, бо він її **знає!** Коли ж у тестових завданнях давати лише афоризми, то чи не буде це критикований пані Бернадською ефект собаки Павлова – реакція на завчені рядки? І посібники одразу знайдуться на кшталт «Репетитор: афоризми для ЗНО»! Ще одне: якщо абітурієнт **знає** матеріал (за роки навчання опанував шкільну програму з літератури), тоді він зможе **предметно** аргументувати, дискутувати, виявляючи при цьому цілу палітру емоцій! Адже буде **компетентною** людиною. І завдання вступних (випускних) випробувань – **перевірити цю компетентність** на рівні знання, уміння, розуміння, застосування, аналізу. Щоб виявити творчі здібності, оригінальність мислення,

нестандартне бачення проблеми, в абітурієнта було 11 років навчання у школі, йому надавали численні можливості брати участь у різноманітних конкурсах, олімпіадах, мета котрих – якраз і знайти літературно обдарованих дітей. До речі, коли учень є переможцем олімпіади, він уже має додаткові бали для вступу. Урешті заявити про себе як про творчу особистість ніколи не пізно, для цього все життя попереду! Невже ті дві (навіть менше) години, протягом яких абітурієнт складатиме ЗНО з літератури, «позбавлять його практики говорити, уміння висловлювати думки» і перекреслять усе, що було до того і буде після?! Я теж за усний іспит, але тільки в такій формі, коли відповідь вступника в онлайн-режимі чутимуть усі охочі, а екзамєнатори – представники різних вишів (не менш як десять) – одразу ж оцінюватимуть цю відповідь. Потім автоматично формуватиметься рейтинг. Звичайно, нині це сприймається як фантастика.

Переконана, що шкільний предмет «Українська література» – це не тільки мистецтво слова, це наука. Як же перевірити знання її об'єктивно? На жаль (а може, на щастя), поки що ніхто не вигадав нічого кращого за тестові завдання, які, до речі, перевіряє найнеупередженіший екзамєнатор – комп'ютер. Прочитавши статтю пані Бернадської, я збагнула, що авторка, яка, напевне, знає про таку науку – тестологію, зовсім не ознайомлена з її законами. Інакше вона зрозуміла б, що більшість закидів щодо помилок в оформленні тестових завдань безпідставні. Зокрема в тестології діє принцип локальної незалежності. Це означає, що «відповідь учня на будь-яке завдання не впливає на інші відповіді на завдання тесту і є статистично незалежною від інших. Незалежність найчастіше порушують, коли є підказка в одному завданні для відповіді на інші завдання»³. Тому інформація, що міститься в одному тестовому завданні, не може містити відповіді на інше тестове завдання. Тож указуючи прізвища авторів поданих у завданні цитат, ми порушуємо цей принцип та унеможливуємо перевірку учнівських знань.

Щодо власного висловлення теж дозволю собі не погодитися з пані Бернадською. Питання учнівського твору з літератури завжди було предметом дискусій для вчителів та науковців. На мою думку, твір на конкретну чи вільну тему у традиційному вигляді як форма перевірки знань – це поєднання непоєднуваного. Адже ми змушуємо дитину виявити себе водночас письменником і літературознавцем. Учень має продемонструвати творчість, написавши в художньому чи публіцистичному стилі вступ чи висновки, та показати вміння літературознавчого аналізу в основній частині. За багато років своєї педагогічної діяльності я переконалася, що навіть найкращим школярам важко

³ Бу л а х І. Створюємо якісний тест: навч. посіб. / І. Булах, М. Мруга. – К.: Майстер-клас, 2006.

написати роботу, яка відповідала б усім вимогам. Якщо учень працював творчо, то відходив від теми або ж розкривав її поверхово; коли ж ретельно аналізував образи чи досліджував проблематику, твір утрачав свою сутність (*творити* – не синонім до *аналізувати*). Звісно, такий вид письмової роботи має право на життя у шкільній практиці. Проте рішення замінити твір як випускний або вступний іспит іншим видом контролю було продуманим і правильним. Бо як можна об'єктивно оцінити твір на так звану вільну тему? Адже про смаки не сперечаються. Проте й це не основне. Пригадайте, скільки варіантів шкільних творів було написано в доінтернетівські часи на всі випадки життя. Передбачу заперечення, мовляв, нині теж є багато посібників зі зразками власних висловлень. Тут, на мою думку, є щонайменше дві відмінності. По-перше, передбачити тему твору на кшталт «Зображення героїчних подій...» чи «Образ борця...» і заготувати 50 шпаргалок можна було легко. Здогадатися, яке ж запитання буде поставлене до власного висловлення, значно важче, і тут не спрацьовують стереотипи щодо ювілейних дат чи актуальних подій, на які колись орієнтувалися. По-друге, чого гріха таїти, інформація про теми творчих робіт для іспитів просочувалася через багато каналів, а от що саме запропонують на ЗНО – за час моєї вчительської практики не знав ніхто, інформація в інтернеті напередодні щодо завтрашньої теми була фейковою. І не переконуйте, що все купується й продається, і хтось десь щось знав. Якщо навіть і так, то це радше виняток, аніж правило. Коли попервах випускники, а ще більше їхні батьки шукали способів дізнатися тему й говорили, що буде саме та, бо їм про це сказали **такі** люди, то їх чекало розчарування. Тепер ніхто й не сподівається дізнатися тему, бо практика останніх років підтверджує, що це марна трата часу, а може, і грошей. Дамо собі чесну відповідь на запитання: чи таке вже корумповане ЗНО?

Показати оригінальність свого мислення учень має нагоду під час різноманітних творчих конкурсів. Завдання, яке ставлять перед абітурієнтом, що пише власне висловлення на ЗНО, **не здивувати**, а продемонструвати здобуті знання, вміння чітко сформулювати позицію, аргументувати, наводити доречні приклади, структурувати текст, робити логічні висновки, а також грамотно оформлювати свої думки. Це державне замовлення – відібрати ерудованих і грамотних юнаків та дівчат для навчання у вишах. Якщо ж абітурієнти оберуть філфак – хто заборонятиме їм творити?! І ще одне: творчість – поняття специфічне, для неї потрібне натхнення, особливі умови, а іспит у будь-якій формі – це стрес. Чи можна написати твір на **вільну** тему, але **накинуту, продиктовану іншими**, на екзамені, максимально виявивши при цьому свій хист? Думаю, що в таких екстремальних умовах шедеври народжуються нечасто.

Як екзаменатор ЗНО, що не один рік перевіряє учнівські висловлення, можу впевнено стверджувати: запропонований формат відкритої форми завдання дає змогу відібрати найкращих абітурієнтів, які чітко, конкретно, переконливо доводили сформульовану тезу, демонструючи при цьому багатство мови, цікаві судження. Не «висмоктували з пальця» прикладів, бо ж за сім років вивчення української та зарубіжної літератур можна-таки навести бодай один приклад із художнього твору чи пригадати епізод із фільму для підтвердження думки. Із таким «непосильним» завданням учні достойно справлялися. Можливо, саме ці діти обиратимуть філологічні спеціальності. Наявні нині чіткі критерії оцінювання висловлення позбавляють екзаменаторів суб'єктивності, на відміну від оцінювання змісту творчих робіт. Час не стоїть на місці, і може, формат власного висловлення зміниться. Утім певна, він не буде подібним до шкільного твору. Не повинен.

Найбільше зачепили такі слова Н. Бернадської: «Не можу змовчати і про те, що тести з української літератури у цьогорічному вигляді – це ще й антиукраїнський проект, який замість того, аби плекати повагу до всього рідного, національного, діє навпаки». На підставі чого авторка так стверджує? Було проведено якесь соціологічне дослідження серед учасників тестування, які перестали вважати себе українцями чи зареклися читати українську літературу після складання тестів? Чи хочеться, щоб оприлюднили списки укладачів тестових завдань і рецензентів, аби адресно посилати свій негатив «ворогам» України? Не думала, що, взявши **один раз** участь у рецензуванні (бо залучають до нього, мабуть, щораз інших учителів), стаю учасником антиукраїнського проекту! Навпаки, вважала, що працею для майбутнього України, тож намагалася з усією відповідальністю виконувати цю роботу. Наскільки мені відомо, кожне завдання рецензують троє спеціалістів: науковець, методист інституту післядипломної освіти та вчитель-практик. Вони роблять це незалежно один від одного і не знають, як оцінили тест інші. Якщо хоча б один із рецензентів поставить негативну оцінку, завдання вибраковують. Чи може бути експертиза більш незалежною? І наївно думати, що з-поміж тисяч словесників України для укладання тестових завдань запрошують випадкових людей, компетентність яких сягає рівня «професорів» з антиукраїнськими поглядами!

І насамкінець. У 2015 р. в нашій гімназії всі випускники успішно склали ЗНО з української мови і літератури, серед них була й 200-бальниця (до речі, яка пише вірші, переможниця не одного творчого конкурсу). Підтвердили свої знання претенденти на медаль. Усі діти сказали, що тести з літератури були оптимальні. Мабуть, справді, критикувати їх вийшли двієчники...